

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“ALISHER NAVOIY” ROMANIDA SUJET QURILISHI

M.Ergashev,

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat
pedagogika instituti O‘zbek adabiyoti
kafedrasida assistent o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Tezisdagi yozuvchi Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanida sujeti va uning tashkil etilishi haqida so‘z yuritilib, badiiy tasvir vositalari, xalqchilik masalalari, asardagi timsollar mohiyatiga singdirilgan inson umrining qadr-qimmatini, bu g‘oyalarni ifoda etishda ijodkorning poetik mahorati masalalari tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: roman, tabiat, potret, syujet, g‘azal, matn.

Annotation. The thesis talks about the subject and its organization in the novel “Alisher Navoiy” by the writer Isajon Sultan, analyzes the means of artistic representation, issues of nationalism, the value of human life embedded in the essence of the symbols in the work, and the poetic skills of the creator in expressing these ideas.

Keywords: Novel, nature, portrait, plot, ghazal.

Аннотация. В диссертации говорится о теме и ее организации в романе писателя Исаджона Султана “Алишер Навои”, анализируются средства художественного изображения, вопросы национализма, ценности человеческой жизни, заложенной в суть символов произведения, и поэтическое мастерство творца в выражении этих идей.

Ключевые слова: роман, природа, портрет, сюжет, газель, текст.

Zamon rivojlanar ekan, adabiyot va san’at ham birdek rivojlanishda bo‘ladi. Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng, mafkuraviy erkinlikning berilishi hamda uzoq vaqtlar qoralanib kelgan asl millat farzandlarining nomlari oqlanishi va yozgan asarlarining ommaga taqdim etilishi adabiyotning gullab-yashnashiga katta hissa qo‘shdi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Buyuk mutafakkir, g‘azal mulkingning sultoni Alisher Navoiy haqida adabiyotimizda ko‘plab shoh asarlar yaratilganligi hammamizga ma’lum, ammo yaratilgan asarlar mustqillik yillarigacha qoralanib kelingan.

Istiqloq davri adabiyotini betakror asarlari bilan boyishiga xizmat qilib kelayotgan iste’dodli adib Isajon Sultonning romanlari romanchilik an’analarining ajib chizgilarda davom etayotganidan dalolat beradi.

Isajon Sulton nasrida adabiy an’ana xususida gap ketarkan, yozuvchining mumtoz adabiyot xazinasi, xususan, Nizomiddin Mir Alisher Navoiy ijodiy merosidan bahramand bo‘lishini chetlab o‘tish mumkin emas. Zotan, g‘azal mulkingning sultoni Alisher Navoiy dahosi necha asrlardirki, dunyo kitobxonlarini o‘ziga maftun etib kelmoqda. Bu ulug‘ zotning g‘azallari shoirlarimiz uchun ilhom manbayi bo‘libgina qolmay, uning epik asarlari ham nosirlarimiz diqqatini o‘ziga jalb etmoqda. Milliy buloqlardan uzilib qolgan har qanday badiiy asar yaxshi qabul qilinmaydi. Biz buni keyingi yillarda yaratilgan ba’zi asarlar misolida yaqqol

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ko‘rishimiz mumkin. Shubhasiz, shunday buloq borki, uning har bir zarra, har bir tomchisi singgan badiiy asar o‘sha buloq singari abadiyatga daxldor bo‘lib qoladi. Bu – Alisher Navoiy dahosi yaratgan nafis so‘z bulog‘idir.

Darhaqiqat, Isajon Sultonning “Ozod”, “Boqiy darbadar” romanlari Alisher Navoiy badiiy olamidani oziqlangan asarlar sirasiga kiradi. Xususan, adibning “Ozod” romanida Alisher Navoiy dostonlariga o‘xshash syujet va g‘oyalar anchagina. Bundan tashqari, adibning “Alisher Navoiy” romani Navoiy timsolini yanada yorqinroq gavdalantirishga xizmat qiladi.

“Badiiy asarda tasvirlanayotgan voqealar bir tizimga bog‘lanar ekan, ular orasida asosan ikki turli munosabat kuzatiladi. Sujetdagi voqealarning o‘zaro munosabatiga ko‘ra xronologik va konsentrik sujet turlari ajratiladi”.[1:120] Adibning “Alisher Navoiy” romani xronologik sujet tipiga mansub bo‘lib, qahramon taqdirini davriy izchillikda, uning xarakterini rivojlanishda ko‘rsata olishi jihatdan ustunlik qilgan. Bundan tashqari, asar voealari Navoiyning yoshligidan to umrining oxirigacha bo‘lgan voqealarni qamrab olishi bilan ham xronologik sujetga misol bo‘ladi. “Konsentrik sujet nisbatan qisqa vaqt ichida kechgan voqealarni qamrashi yondosh sujet chiziqlarini kiritish imkoniyatlarining kamligi bilan ham xarakterlanadi”.[1:121] Yuqoridagi misollar orqali “Alisher Navoiy” romanini xronologik sujetga misol desak maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Roman sujetida ekpozitsiyaning o‘rni nihoyatda beqiyos hisoblanadi. Asar boshlanish qismi tabiat tasviridan boshlanadi.

“Hirirut yoqasidagi o‘langlar ko‘z yetguncha bahor naqshlari bilan hayratomuz bezalgan edi.

Hayrat boisi shuki, u bezaklar jonli edilar. Yellarda mayin chayqalgan qizg‘aldoqlar ko‘zga yaqqol tashlangani bilan, aslida bu yerda nimalar yo‘q deysiz?” [2:3]

Adibning ekspozitsiyada bu jumlaning keltirishi orqali o‘quvchida asar voqealarini kechadigan joy, qahramonlar va boshqa shart-sharoitlar bilan tanishtirib o‘tgan. Adib tabiat tasvirini faqatgina asar boshlanishida qo‘llabgina qolmasdan turli o‘rinlarda keltirib o‘tadi.

Romanda tabiat tasviridan mohirona qo‘llanilganligini bir necha o‘rinlarda ko‘rishimiz mumkin. Masalan:

“Gohida bahor paytida shunday hol yuz beradi. Birdan sovuq shamol turib, keksa qishning qolgan-qutgan izg‘irinlari bo‘y ko‘rsatadi. Yashnagan gul-u chechaklarni sovuq uradi. Bu ikki yosh hayotida ham shunday izg‘irin esib o‘tdi. Har ikkisi ham noma‘lumlik shamoli ostida, noaniq kelajak qarshisida qolaverdilar.”[2:100]

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bu o‘rinda adib tasvir vositalari orqali Alisher Navoiy va Husayn Bayqaro hayoti nisbatan yaxshilana boshlagan vaqti bahor kelishiga qiyoslangan bo‘lsa, bahorning ilk kunlarida esgan sovuq shamol esa ularning hayotida yana bir yangi sinovlarning boshiga tushganidan dalolat beradi. Adibning shamol motivini juda mohirona qo‘llaganligini ko‘rishimiz mumkin.

Bundan tashqari adib portert tasviridan ham o‘rinli qo‘llangan:

“Muhammad Shayboniyxon barvasta gavdali, yuzi dasht shamollarida qoraygan, yanoqlari turtib chiqqan, qisiq ko‘zli yigit edi. Ayni chog‘da u o‘n sakkiz yoshda bo‘lib, chaqqonlikda va o‘zg‘irlikda Dashti Qipchoqda unga teng keladigan biron kishi yo‘q”[2:161].

Adibning Shayboniyxon portert tasvirini berishda uning jismonan baqquvat va aql-zakovatda ustuvor ekanligini mohirona tasvirlab o‘tgan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, “Alisher Navoiy” romani sujeti va uning tashkil etilishida badiiy tasvir vositalaridan keng hamda mukammal foydalanilgan. Asarning mukammal chiqishida adib xalqchillik masalasini alohida e‘tibor qaratganligini ko‘rishimiz mumkin.

“V.G.Belinskiyning fikricha, xalqchillik haqiqiy san‘atga xos xususiyatdir. Tanqidchi badiiy adabiyotni “xalqning tafakkuri” deb ataydi. Ana shu xalq tafakkurini haqqoniy aks ettirish xalqchillikni ta‘minlaydi. “Xalq hayotini haqqoniy ifodalash xalqchillikni keltirib chiqaradi”, - deydi V.Belinskiy.

San‘atning xalqchilligi dastavval uning xalq bilan birligidadir. Faqat xalq uchun muhim bo‘lgan masalalarni qo‘ygandagina san‘atkor o‘z obrazlarini ommaning tuyg‘usiga yetkaza oladi”.[3:28]

Adibning “Alisher Navoiy” asari haqiqiy xalqchillik masalalariga to‘la mos keladi. Chunki unda davrning muhim ziddiyatlari, hamda tarixiy voqealar aks etgan bo‘lib, bularni bilib olish xalq uchun muhim qimmatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quranov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Noshir, 2019.
2. Isajon Sulton. Alisher Navoiy. – Toshkent: Adabiyot, 2021.
3. Quramboyev K. Adabiyotshunoslik asoslari. Ma‘ruzalar matni. – Nukus, 2011.